

franko.lviv.ua/index.php?q=information&new=259

Коменда О. Жанрово-інтонаційні джерела тематизму Олександра Козаренка: інтонаційні відкриття композитора / Ольга Коменда // Музикознавчі студії Інституту мистецтв ВНУ імені Лесі Українки та НМАУ ім. П.Чайковського: зб. наук. пр. – Вип.10 / упорядник О. І. Коменда. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. – С. 141–157.

Коменда О. Концентрований і розосереджений види тематизму у камерній творчості Олек-

сандра Козаренка / Ольга Коменда // Яровиця. – Луцьк, 2013. – №1. – С. 7–12.

Маркова Е. Н. Интонационность музыкального искусства : научное обоснование и проблемы педагогики / Маркова Е. Н. – К. : Муз. Україна. – 182 с.

Скробкова-Филатова М. С. Фактура в музыке. Художественные возможности. Структура. Функции / М. С. Скробкова-Филатова. – М. : Музыка. – 1985. – 290 с.

УДК 37.018.2

Панасюк С. Л.

Особливості формування культури побуту у дітей молодшого шкільного віку

Докорінне реформування системи освіти в умовах культурного і духовного відродження потребує вдосконалення процесу естетичного виховання дітей та молоді. Одне з основних завдань полягає у засвоєнні культурно-історичного досвіду побудови людських стосунків, і на цій основі збагачення власної естетичної культури. У статті розглянуто проблему культури побуту та особливості її формування у дітей молодшого шкільного віку.

Ключові слова: культура побуту, молодший шкільний вік, естетичне виховання.

Коренное реформирование системы образования в условиях культурного и духовного возрождения требует совершенствования процесса эстетического воспитания детей и молодежи. Одна из основных задач заключается в усвоении культурно-исторического опыта построения человеческих отношений, и на этой основе обогащения собственной эстетической культуры. В статье рассмотрено проблему культуры быта и особенности ее формирования у детей младшего школьного возраста.

Ключевые слова: культура быта, младший школьный возраст, эстетическое воспитание.

Fundamental reform of the educational system in terms of cultural and spiritual regeneration requires improving the aesthetic education of children and youth. One of the most important problem is the assimilation of cultural and historical experience of building human relations, and on this basis to enrich his own aesthetic culture. The article deals with the problem of the cultural life and its development of primary school children.

Key words: cultural life, primary school children, aesthetic education.

Вихід із кризової ситуації в системі освіти щодо розвитку незалежної, творчої, інтелектуально та духовно багатой особистості доцільно шукати як у самій особистості з усіма її суперечностями, ваганнями, позитивними проявами, так і в особливостях організації навчально-ви-

ховної діяльності сучасних виховних інститутів. Будучи ядром соціально-виховного процесу, учень молодших класів водночас є активною рушійною силою цього процесу, а його діяльність є проявом внутрішніх установок, інтересів, потреб, соціальної позиції, проявом власного „Я” як можливого самовираження, самореалізації, самоствердження.

Молодший шкільний вік охоплює життя дитини від 6 до 10 років. Головною особливістю цього періоду є зростання фізичних сил і прискорений розвиток пізнавальних здібностей дитини. Відбуваються значні зміни і в характері дітей: вони поступово звільняються від надмірної емоційності, намагаються контролювати свою поведінку. Порівняно з дошкільниками, у молодших школярів рідше спостерігається різка зміна настрою, вони спокійніші, стриманіші. Початок цього періоду співпадає зі вступом дитини в школу, зміною устрою її життя. При вступі до школи навчальна діяльність для учнів молодших класів стає провідною, а ставлення до цієї діяльності визначає основний компонент його позиції як особистості.

У працях науковців висвітлено різноманітні методологічні аспекти формування культури побуту учнів в системі естетичного виховання, а саме: обґрунтування системного підходу до проблем виховної роботи (Ю. Бабанський, І. Бех, В. Кузь, І. Мар'єнко, Ю. Руденко та інші), загальні питання теорії естетичного виховання (О. Буров, Д. Джола, І. Зязюн, Н. Калашник, О. Киричук, Н. Коган, Б. Лихачов, О. Семашко, Б. Теплов, Т. Цвєлих, Б. Юсов, А. Щербо та інші), визначення педагогічних засад естетичного виховання засобами мистецтва (Л. Горюнова, Д. Кабалевський, Є. Кв'ятковський, Б. Неменьський, З. Новлянська, О. Ростовський, О. Рудницька, В. Сухомлинський, Г. Тарасенко, А. Федь, Ю. Фогт-Бабушкін, Л. Хлебнікова, О. Шевнюк, Г. Шевченко, О. Щолокова та інші), дослідження вікової специфіки у процесі естетичного виховання (С.Анічкін, М.Верб, О.Мелік-Пашаєв, Л.Печко та інші); виховання естетичних смаків через призму ціннісних орієнтацій (І. Бех, Ю.

Гальперін, Л. Гордін, І. Кон, В. Ксенофонов, Н. Лавриченко, В. Москаленко, Л. Сніжко та інші); проблеми організації оптимального естетичного і дозвіллевого середовища (А. Капська, О. Карпенко, О. Олексюк, Т. Сущенко, В.Постовий, Г. Падалка, Г. Тарасенко та інші).

Мета статті - визначення особливостей формування культури побуту учнів молодших класів.

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить про те, що молодший шкільний вік — це сензитивний період, коли найактивніше можуть розвиватися соціальне значущі якості особистості, це період підвищеної емоційності, чутливості, врівноважування процесів збудження і гальмування, сприйнятливості, розвитку позитивних потреб та інтересів, водночас певної пластичності. Вітчизняна психологічна наука вважає головним положення про те, що основою формування позитивних рис особистості стає єдність свідомості, почуттів і поведінки. Це положення посідає особливе місце в естетичному вихованні, тому що, як зазначають вчені, цінності засвоюються шляхом переживання, а не шляхом логічного запам'ятовування.

Дослідження науковців (Н.Абрамова, Т.Ахаян, Л.Божович, З.Васильєва, С.Рубінштейн) дають змогу визначити чотири основні етапи формування особистості молодших школярів: ознайомлення учнів з знаннями; осмислення знань; емоційне переживання соціальної значимості знань; реалізація в поведінці засвоєних знань.

Перший етап виховання полягає в оволодінні знаннями, які дають інформацію про вимоги, оцінки, ідеали, уявлення, про наслідки порушення норм поведінки і є передумовою орієнтації учнів на вибір лінії поведінки в різноманітних ситуаціях. Другий етап виховання передбачає процес осмислення молодшими школярами знань, їх сприйняття і перенесення у сферу переконань. На третьому етапі виховання молодших школярів виникають потреби, які є внутрішнім прагненням людини до самовдосконалення. Виникнення потреби діяти у відповідності з нормою можливе лише в результаті емоційних переживань людини, необхідність якої витікає із особливостей природи моральних норм. Головним джерелом переживань є оточуючий світ, вчинки людини. Молодший школяр може об'єктивно оцінити дії інших людей, поведінку колективу, якщо вони їм зрозумілі і не виходять за межі їх життєвого досвіду. На четвертому етапі відбувається реалізація в поведінці засвоєних знань, при цьому на основі почуттів виникає потреба в здійсненні певної дії, зміст якої базується на виборі мотивів і зразків поведінки.

Визначення етапів виховання учнів молодших класів дозволяє приділити більшу увагу проблемі формування потреб учнів, зокрема, потреб естетичного характеру. Потреби молодшого школяра в активній діяльності, у спілку-

ванні, враженнях і пізнанні навколишнього є основою його підвищеної емоційної активності, стійкого інтересу до всього, з чим він стикається в процесі життєдіяльності.

Потреби збагачують духовний світ школяра, є пусковим моментом емоційних станів, інтересів, ціннісних орієнтацій, моральних звичок. На їх основі відбувається формування естетичних переконань, які в свою чергу діють на потреби, що сприяють їх якісному росту. До таких потреб належать потреби в емоційному контакті, в прилученні до духовного світу іншого, повазі оточуючих, турботі про близьких, друзів, потреби в спілкуванні, в самоповазі, в самовіддачі.

Потреби складають механізм всіх видів людської активності, в той час як мотиви виступають як конкретні їх прояви. Аналізуючи вчинки людей, необхідно з'ясувати їх мотиви. Мотиви пов'язані із задоволенням потреб і спонукають до діяльності.

Управляти діями людини можливо тільки за допомогою управління її мотивами. Таким чином, розвиваючи у школярів особистісні риси, необхідно пам'ятати, що мотиви, які спонукають до діяльності, повинні бути високоморальними і мати естетичну та соціальну цінність.

Аналіз психолого-педагогічних досліджень і власний педагогічний досвід дозволили засвідчити, що саме в перші роки навчання і виховання закладається фундамент гармонійного, в тому числі і естетичного розвитку особистості. Від того, які естетичні цінності, судження, почуття, смаки, потреби будуть сформовані в учнів у початковій школі, багато в чому залежатиме подальший розвиток особистості та можливості її вдосконалення.

Формування всіх естетичних якостей особистості тісно пов'язане з емоційною сферою дитини, а все емоційно пережите надовго фіксується і залишається у свідомості, тому допущені і початковій школі помилки в естетичному вихованні важко, а іноді і неможливо виправити. Учні початкових класів виявляють особливо великий інтерес до всього комплексу сфери естетичного, у них є велика потреба до творчості за законами краси в різних видах побутової естетичної діяльності.

Діти молодшого шкільного віку прагнуть якомога більше дізнатися, безпосередньо відчувати, зайняти належне місце серед ровесників, проте їхній життєвий досвід для реалізації прагнень, бажань, претензій ще малуватий, можливості досить обмежені. Враження дітей різноманітні, свіжі і пластичні, а свідомість ще не дозріла до ґрунтовної переробки сприйнятого. Спілкування життєво необхідне, а вмінь і досвіду мало, їх постійно не вистачає для правильного орієнтування.

Емоційні переживання, розвиток почуттів, тісний зв'язок їх з розвитком мотивів, появою нових потреб та інтересів, їхня спонукальна і регулююча роль відзначаються багатьма дослідниками (Л. Божович [1], Т. Якобсон [9]). Практич-

ний досвід емоційно-моральних переживань, що його набуває дитина в процесі життєдіяльності є життєдайним джерелом розвитку почуттів, закладених в основі моральних якостей особистості. Тому збагачення емоційних переживань, нагромадження позитивних моральних почуттів є найважливішим завданням виховання молодших школярів. Ми розглядаємо процес розвитку емоційно-мотиваційної сфери молодшого школяра як підґрунтя для формування умінь та навичок естетичної діяльності.

Проте і сама естетична діяльність буває різною. Звідси і процес формування особистості в дитині може мати дві чітко виражені форми:

По-перше, дитина сприймає іншу людину та все, що стосується її життя та діяльності, і виробляє до сприйнятого своє ставлення, яке згодом переростає у погляд і переконання. Вона оцінює те, що бачить, що чує, про що читає чи довідується від інших. Саме на такому механізмі ґрунтується переважно сьгодні виховання на уроці: оцінному судженню піддаються отримувана тут інформація і стосунки між людьми. В результаті дитина в кращому разі оволодіває поглядами і переконаннями, що ось те добре, а те — зле, що така людина чесна, а така — не чесна, такий вчинок красивий, а такий — огидний. Але далі подібного тлумачення процес виховання, побудований у руслі лише сприймання інформації, практично не йде.

По-друге, дитина може бути істотою активною, діючою, може впливати на предмет, з яким взаємодіє, змінювати його відповідно до своїх поглядів, не лише знати, як правильно діяти, а й активно реалізовувати свої переконання. Активність сприяє накопиченню у людини життєвого досвіду. Набутий досвід не приводить до повного задоволення і ліквідації потреби, а все сильніше збуджує її. Визначення особливостей формування особистості молодшого школяра дозволяє детально зосередитись на тих глибоких змінах, що відбуваються у школярів початкових класах в сфері моральних та естетичних почуттів. З приходом в школу дитина відразу ж попадає в групу однолітків, які займаються спільною серйозною справою — учінням. До першокласника висуваються певні вимоги щодо оволодіння знаннями, виконання завдань, спілкування з однокласниками і вчителем. Стосунки між школярами будуються на іншій основі, ніж в дитячому садочку — положення дитини в класі визначається іншими критеріями, перш за все його успіхами у навчанні. Якщо для першокласників вирішальну роль в оцінці того чи іншого учня відіграє оцінка вчителя, то в учнів 3-4 класів особливе визнання заслуговує не відмінник, а той, хто багато знає, хто легко розв'язує задачі, може правильно відповісти на будь-яке запитання, той, хто показав себе як хороший спортсмен, шахіст. При цьому у класу в цілому складається певне ставлення до кожного учня, стосунки учнів стають дедалі більш незалежними від оцінки вчителя.

Молодший шкільний вік — це особливо емоційний період в житті людини. Тому все, що не торкається сфери почуттів, не лише марнує зусилля вихователя, але й може бути іноді шкідливим фактором. Виразним аспектом в поведінці учнів молодших класів виступає рівняння на іншого (в тому числі й не на найкращого), легке наслідування незалежної поведінки учня, який виділяється, бажання дружити з ним і ні в чому не відставати від нього. Ось чому деякі діти, що прийшли в школу з достатньо сформованими поведінковими навичками і звичками, іноді їх втрачають, наслідуючи поведінку менш вихованих товаришів. Особливо такі ситуації стають помітними в сфері організації побуту, самообслуговування молодших школярів. Прагнучи посісти однакове з усіма місце в класі і не бути нижче і гірше за інших, діти іноді навмисно позують перед товаришами, хваляться своєю «незалежністю» або успіхами, часто уявними в якій-небудь галузі. Вони бояться визнати своє невміння щось зробити, свою слабкість і неспроможність у чомусь.

Для учнів, які навчаються в початковій школі є притаманним виявлення високих гуманних почуттів: доброти, піклування, співпереживання, чуйності до матері, вчительки, однокласників і навіть до чужих людей. Бесіди з учнями і обговорення разом з ними вчинків літературних персонажів або реальних людей розвивають у них вміння правильно оцінювати факти, якщо, звичайно, вони їм зрозумілі і не виходять за межі їх життєвого досвіду. Цікавим є той факт, що в молодшому шкільному віці спостерігається прогалина між етичними відчуттями дитини і вміннями перенести їх в площину побутової діяльності. Проте під впливом яскравих, позитивних емоцій дитина швидше сприйме красу вчинків, думок, оточуючого світу і на ґрунті певного „емоційного поля” зафіксує зразки „правильної поведінки”, як такі, що заслуговують тиражування, трансформації у подальшій діяльності.

Для дітей молодшого шкільного віку дуже характерні різні оцінки своїх вчинків і вчинків інших людей, а також судження про них. Вийшовши за шкільний поріг, дитина потрапляє у світ, де діють закони життя, їй необхідно вступати в реальні стосунки з оточуючими її людьми, і це спілкування повинно бути приємним для обох сторін.

Невміння розібратись в складних взаємовідносинах людей позначається на стосунках молодшого школяра з дорослими. Розглядаючи цей аспект проблеми формування почуттів особистості, доведено, що у взаємовідносинах з дорослими в школяра виступають дві суперечливі тенденції (9). З одного боку, зростає усвідомлення необхідності підкорятися вимогам старших як вимогам, що їх ставить суспільство. З іншого боку, зростаюча самостійність, почуття незалежності, впертості для захисту прав на власну ініціативу і самодіяльність. Формування

у школяра ставлення до самого себе залежить від ставлення до дорослих і до однолітків й тісно пов'язане з ним. У семи-, десятирічних дітей самооцінка помітно змінюється.

Естетичні смаки дітей молодшого шкільного віку, так само, як і інтереси та потреби, нестійкі і суперечливі, перебувають в стадії становлення. Основою майбутнього смаку в дитячому віці є естетичні враження та почуття, які інтенсивно розвиваються. На нашу думку цьому сприяють наступні, тісно пов'язані аспекти: виховання в учня естетичного ставлення до дійсності шляхом широкого включення в художньо-творчу діяльність, організацію вільного часу та дозвілля для естетичного розвитку; естетика зовнішнього вигляду та поведінки школярів, навички з дотримання порядку, чистоти.

Розвиток через мистецтво емоційної сфери, психіки, естетичної культури особистості дозволяє розв'язати проблеми раціонального проведення вільного часу, коли повною мірою реалізуються об'єктивні риси естетичної культури особистості, індивідуальний фактор пропедує антисоціальні дії.

До моменту переходу в середні класи в школяра формується ставлення до своїх здібностей, успіхів, не пов'язаних обов'язково з навчанням. Школяр починає оцінювати й деякі якості свого характеру і риси особистості. Щоправда, така оцінка збігається з думкою вчителя. З віком ступінь збігання оцінки вчителя і самооцінки школяра підвищується. Важливо і те, що учіння для молодшого школяра — індивідуальна діяльність, що визначається взаєминами з учителем і саме завдяки цим взаєминам навчальна діяльність стає основним джерелом цінностей, які збагачують і формують позицію особистості [7].

Серед почуттів, які формуються у молодшого школяра, слід відзначити й почуття, пов'язані з ставленням до вчителя. У першокласників швидко складається почуття довіри, прихильності і поваги до вчителя, проте ці почуття ще розпливчасті і глобальні. Якщо вже сподобалася вчителька, то все в неї хороше і гарне. Але до 4 класу це ставлення диференціюється, і діти більш критично починають оцінювати дорослих, в тому числі й своїх вчителів. Однак рівень такої оцінки в десяти-, одинадцятирічних дітей має ще дуже поодинокий, конкретний і ситуативний характер.

У період молодшого шкільного віку життя дитини в значній мірі визначається зовнішніми обставинами, випадковими подіями, сьогоdnішніми Молодший школяр змінює свої позиції залежно від щохвилинного оточення: з батьками він більш дитячий і безпосередній, ніж з учителем, у вуличній компанії активніший, рухливіший, більш говіркий, ніж в класі. Аналіз особливостей, якими визначається процес формування особистості молодшого школяра дозволив нам визначити певні своєрідності формування емоційно-образної сфери учнів цього віку до яких ми відносимо:

активність молодшого школяра в пізнанні життя, навколишнього середовища;
безпосередність, свіжість та яскравість сприймання;

постійну готовність наслідувати кращі, на думку дитини, взірці та вчинки;

жвавість уяви, висока вразливість, активне оперування образами.

Саме ці вікові особливості молодшого школяра допомагають йому безпосередньо і своєрідно пізнавати світ. «Саме у молодшому віці, коли душа дуже піддатлива до емоційних впливів, — писав В.О.Сухомлинський, — ми розкриваємо перед дітьми загальнолюдські норми моральності, вчимо їх азбуки моралі» [8, 164].

Важливим завданням є визначення змістових зв'язків між особливостями формування емоційно-образної сфери учнів молодших класів і процесом формування культури побуту. З цією метою висуваємо кілька теоретичних припущень: а) культура і вихованість учня молодших класів надзвичайно яскраво проявляються у побуті; б) формування культури побуту повинно бути невід'ємною складовою частиною естетичного виховання; в) фізичний та розумовий розвиток дітей безпосередньо залежать від середовища, з якому вони живуть, особливо сімейного мікросоціуму, від обстановки, що оточує їх в побуті; г) в процесі формування культури особистості учень сприймає критерії естетичної оцінки речей, предметів і явищ навколишнього життя.

Процес формування естетичної оцінки думок, вчинків, предметів в учнів молодших класів має свої особливості. До пріоритетних естетично-побутових умінь та навичок ми відносимо такі:

відокремлення дитячого куточку, власного місця для сну, ігор та занять;

гігієна та естетичне впорядкування житла;

естетика поведінки за столом, в громадських місцях, в гостях та під час прийому гостей;

естетика гостинності, уміння вибирати, дарувати й приймати подарунки;

культура домашньої праці, виконання завдань по самообслуговуванню;

естетика застільного етикету, уміння вести застільну бесіду;

естетика організації вільного часу, ігрової діяльності тощо.

Розгляд тривалого і складного процесу формування культури побуту молодших школярів дає змогу виділити такі його особливості:

культура побуту розвивається на основі знань, поступового засвоєння етичних та естетичних понять; на цих знаннях, певним чином оцінених дорослими, будуються і власні естетичні судження дітей;

у процесі набуття школярами знань формуються перші поняття що виражені в словах : краса, зручність, комфорт, охайність, привабливість і т.п. Кожне поняття включає в себе певну сукупність естетичних ознак. Суть цих понять

розкривається для дітей лише у процесі естетичної діяльності;

знання основних естетичних цінностей суспільства не гарантує виникнення у дитини відповідних почуттів, які є виявом ставлення самої дитини до навколишнього світу;

мотиви естетичної діяльності молодших школярів визначають взаємовідносини дітей з однолітками і дорослими;

перетворення знань в особистісні погляди, переконання та стиль естетичної життєдіяльності особистості відбувається лише за умов організації системного соціально-виховного впливу.

Відомим фактом є те, що на формування естетичної вихованості особистості впливає все соціальне оточення, з яким вона вступає в контакт. Активний прояв культури у стосунках батьків, вчителів, сусідів, товаришів, побачений фільм, прочитана книга — усе це впливає на свідомість дитини, формує певний ціннісний ряд. Моральні цінності сприймаються учнями не лише як альтернативні «погано» чи «добре», а як прояв певних емоційних та естетичних оцінок, нюансів взаємин. І чим більшу увагу цьому приділятимуть батьки та вчителі, тим повноправнішою і яскравішою буде створювана за їх допомогою модель естетичної поведінки учня молодших класів.

Для даного віку особистісну значимість отримують, крім сім'ї, однолітки, позашкільне оточення. Батьки відчують, що їм складно простежити за новими впливами, першоджерелами перемін своєї дитини. Школяр, у свою чергу, відчуває певну зміну ставлення до нього дорослих членів сім'ї, помічає, що до його думок прислухаються з більшою увагою, з ним радяться, його права поважають, батько й мати серйозно цікавляться його шкільними проблемами та успішністю [7]. Це підсилює для дитини важливість нового етапу у житті, допомагає в підтримці інтересу до школи, бажанні вчитися, у формуванні серйозного ставлення до обов'язків школяра і позитивного ставлення до однокласників.

Отже, розв'язання завдання цілеспрямованого, систематичного формування культури побуту молодших школярів є необхідною умовою становлення всебічно і гармонійно розвиненої особистості. Саме на засадах сприятливого соціального оточення сім'ї, друзів можливо успіш-

не формування культури побуту школяра, отже, естетичної діяльності у побуті. Підґрунтям системи виховної роботи з формування культури побуту учнів молодших класів виступає знання психологічної характеристики даного вікового періоду, що дозволяє враховувати особливості розвитку психічних процесів та мислення учнів; визначати послідовність включення школяра в різноманітні види соціально-виховної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте. Психологическое исследование / Л. И. Божович – М.: Просвещение, 1968. – 464с.

2. Дем'янчук О.Н. Проблеми художньо-естетичної освіти та виховання учнівської та студентської молоді в умовах національного відродження /

О. Н. Дем'янчук, Г. І. Кутузова, В. С. Петрович : Монографія.-Луцьк: Ред.-вид. "Вежа" Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2001.-128 с.

3. Джола Д.М. Теорія і методика естетичного виховання школярів / Д.М. Джола, А.Б. Щербо: Навчально-методичний посібник.- К:ІЗ-МН. 1998.-78 с.

4. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; головний ред.. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.

5. Культура життєвого самовизначення. Частина І. Початкова школа. Методичний посібник / Наукове керівництво та редакція І.Д.Звереві.- К.-2003.-288 с.

6. Панасюк С.Л. Культура побуту молодших школярів як соціально-педагогічна проблема / С. Л. Панасюк // Підготовка вчителя у контексті європейського освітнього простору: Збірник наукових праць – Київ- Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2005.- С. 175-178.

7. Постовий В.Г. Тенденції виховання дітей і молоді в сучасній українській сім'ї / В. Г. Постовий // Соціальна робота в Україні: теорія і практика, № 3, 2003 р. - С 20 -26.

8. Сухомлинський В.О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості / В. О. Сухомлинський // Вибр. тв. 3-х т.- К.: Рад.школа, 1970.

9. Якобсон П.М. Эмоциональная жизнь школьника / М. П. Якобсон – М.: Просвещение, 1966. – 291с.